

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA AL PAÍS VALENCIÀ

MIREIA BAÑULS ESCRIVÀ

PEGO, MARINA ALTA

Resum: Anàlisi de la dictadura franquista com a règim repressiu, centrant-se al País Valencià. Síntesi de la composició de l'aparell repressiu franquista, fent esment dels camps d'actuació i conclusions finals.

Pienso en las ilusiones desvanecidas, en el ejemplo de cuantos cayeron en el largo camino recorrido. Alguien murmura a mi lado:

- Pronto envidiaremos a los muertos.

Asiento las palabras, es el 1 de abril de 1939. La guerra ha terminado!¹

D'aquesta manera, el periodista Eduardo de Guzmán descrivia el futur que esperava a tots aquells republicans que quedaren al port d'Alacant aquell dia 1 d'abril de 1939. Paraules que han quedat en la memòria de moltes persones i que, a més, conviden a imaginar que molts ja sabien que "la paz honrosa y digna, libre de venganzas y enseñamientos", que havia acordat la junta de Casado no anava a complir-se".²

Des dels anys vuitanta, la repressió franquista ha sigut un tema bastant tractat, però ha estat a vegades massa contradictori, ja que els autors han debatut molt sobre les xifres dels represaliats, però també en diversos aspectes. Com bé sabem, la repressió, numèricament parlant, fou terrible, i els

¹ GUZMÁN, Eduardo, *La muerte de la esperanza*, Vosa, Madrid, 2006, pp. 426.

² TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes de aire. El universo penitenciario franquista en la postguerra del País Valenciano*, Xàtiva, Ulleye, 2013, p.49.

consens dels historiadors situen la xifra en un 10% de la població activa, la qual aniria disminuint pels afusellaments, trasllat a presons, batallons disciplinaris, sortides de la presó, etc.³

La repressió és una de les característiques que duia imprés el règim de Franco dins el seu caràcter antiliberal i antidemocràtic de manat feixista. Aquesta repressió fou exercida pel nou Estat que naixia després de la victòria franquista per a neutralitzar i eliminar la voluntat crítica dels individus i col·lectius, opositors o discrepants, mitjançant mesures de coacció i limitació de les seves llibertats. Aquesta oposició tingué un camp d'actuació ampli, a causa del ventall de pràctiques repressives que s'exerciren, i que anaven des de la depuració física i directa, la reclusió, les depuracions laborals, les sancions econòmiques o l'exili. A més, es va donar una maniqueització a tots els nivells dels valors, penetrant en la vida quotidiana i dins la comunitat. Una repressió que va retroalimentar-se a ella mateixa i que abonada pels pilars del franquisme -Exèrcit, Església, Falange- tindrà una acció indiscutible dins la societat del moment amb l'objectiu d'eliminar tot reducte republicà i tot aquell contrari. L'ús de la violència com a expressió màxima de l'Estat va unida a la configuració del règim en temps bèl·lics, iniciant-se el 1939 institucionalment acompanyada del caràcter militarista, el qual comportarà la perpetuació de la repressió més enllà de la guerra, acabant amb la mort del dictador al 1975.⁴

Per tal de legitimar el nou règim van haver de valdre's de d'una base ideològica, de la que l'Església, actuà també com a instrument vertebrador d'aquesta "croada contra l'infidel". El nacionalcatolicisme serà un dels pilars de la ideologia franquista on s'assentarà l'acció dels vencedors i la seva pretensió de desqualificar als enemics, encobrint el vertader significat de la guerra. Es santifica als vencedors com a defensors de l'ordre, la família, la moral i la pàtria, parlant de revolució contra la Pàtria i contra Déu, d'aquells que han mort

---

³ TORRES FABRA, Ricard Camil, "La repressió franquista al País Valencià", en PAGÉS I BLANCH, Pelai, dir., *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*, PUV, València, 2004, pp. 103-125.

⁴ *Ibidem*, p. 31.

a prelats i sacerdots i han arrasat els camps. Al País Valencià, destacà el tòpic de croada amb el paral·lelisme entre moros-rojos, Jaume I- General Franco. D'aquesta manera el braç justicier de Déu actuaria com a purificador, beneït i permetent els judicis sumaríssims, els empresonaments i les morts com a cosa natural i lògica.⁵ Amb tot, el 1971 l'Església donarà un gir pel que fa visió de croada demanant perdó.⁶ Els altres instruments vertebradors, tal com s'ha assenyalat foren l'Exèrcit i la Falange, els quals seran tractats dins els seus camps d'actuació al llarg de l'assaig.

A l'hora d'emprendre l'estudi de la repressió franquista, i en el cas concret del País Valencià, cal tenir en compte les diverses etapes que la formen. Sabem que durant la contesa, els dos bàndols exerciren la repressió, malgrat, això no sabem el nombre de víctimes exactes de cap dels dos, ja que la violència va exercir-se de manera incontrolada. Respecte a la repressió franquista, podem dir que s'estructura en tres etapes. Una primera, comprendria des d'octubre de 1936 fins a febrer del 1937, on trobem la violència als carrers, afusellaments les eixides dels pobles, carreteres o a les tàpies dels cementeris, sense expedients, declaracions, sent moltes vegades resultats d'un passeig. Una segona etapa aniria fins a febrer de 1937, quan s'instrueixen expedients als detinguts, encara que sense prendre'ls declaració ni escoltar-los, les sentències de mort eren signades per militars encarregats de la repressió. Per últim, la darrera etapa esta caracteritzada per la presència dels judicis sumaríssims, amb uns consells de guerra que jutjaven, mitjançant un judici, en que jutjaven de manera que pogués passar desapercebuda la mort. Les sentències de mort eren signades per Franco, el qual era assessorat pel seu cos jurídic militar i la seva consciència. La repressió tingué com a objectiu dur a cap "una represión cualitativa y cuantativamente, planificada y certera, dirigida contra toda possible oposición de conducta o ideología". A més, es va dur a cap l'arreglada d'arxius i fitxers en cada un dels nuclis de població conquerits

---

⁵ REIG, Ramir, *Feixistes, rojos i capellans*, PUV, València, 2004, pp. 22 i 26-27.

⁶ CARNERO ARBAT, Teresa, *Història de l'Espanya recent*, Mòdul Grau Història, Curs 2012-2013.

amb la intenció de catalogar i classificar els seus possibles enemics per desfer-se'n d'ells.

En el marc del País Valencià, cal subratllar que no va patir les primeres seqüències de la repressió, per ésser l'últim bastió de la República; cosa que indica que els afusellaments que tingueren lloc foren majoritàriament després de la contesa, malgrat que hi ha hagueren alguns de forma esporàdica a la majoria de llocs.⁷ Per tant, la immensa majoria foren executats en l'última fase, llevat de bona part de Castelló a partir de 1938.⁸

Amb la victòria franquista, aquesta repressió del "cueste lo que cueste" que l'acompanyà, hagué de recolzar-se amb una corpus legislatiu per a què la violència quedés institucionalitzada. Per a dur a terme, tota esta sèrie de pugnes sobre els vençuts fou necessària la creació o renovació de les lleis i decrets per a completar aquestes execucions.⁹ La legislació començà a ser elaborada abans de la fi de la guerra per part d'una sèrie d'ideòlegs doctrinaris i juristes afins al règim, i entraria en funcionament en acabar-se la contesa. Amb aquesta estructura institucional, la màxima potestat legislativa era el general Francisco Franco qui, mitjançant les conegudes com lleis de plens potestats, va mantenir la potestat de fer lleis fins la seva mort.¹⁰ A continuació es ressalten les lleis més transcendents de manera cronològica dins aquesta amalgama de lleis.

El següent punt a tractar seria l'organització de la repressió. Amb la victòria de Franco es feu la proclama de la llei marcial a territoris ocupats i guanyats. La victòria, i la gran massa de presoners comportà un procés llarg i costós de classificació dels vençuts, de la població civil i ex-combatents; els quals fugiren o es rendiren. L'evolució dels centres penitenciaris franquistes es patent,

---

⁷GABARDA CEBELLÁN, Vicent, *Els afusellaments als País Valencià*, PUV, València, 2007, pp. 46-47.

⁸TORRES FABRA, "La repressió franquista...", *op. cit.* pp.106.

⁹GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, *op. cit.* p.47.

¹⁰CARRILLO, Marc, "La legislació repressiva de la dictadura franquista", en PAGÉS BLANCH, Pelai, *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*, PUV, València, 2004, pp.76.

tanmateix, les condicions dels presos continuaven essent nefastes. Primerament, els presos foren distribuïts per diferents instal·lacions, de les quals algunes eren improvisades; però, tal com va consolidant-se el règim els centres de reclusió aniran evolucionant per a evitar la dispersió dels presos i la multiplicació dels centres penitenciaris. En els primers moments, les places de bous d'Alacant i València albergaran una gran quantitat de personers, però malgrat la seva grandària quedaren menudes; i també els camps de concentració o les casernes municipals o locals municipals que foren utilitzats per a la primera distribució. Cal insistir en les penúries a causa de les ínfimes condicions, la fam, l'esgotament físic i de la salut i quan no arribava la mort, foren característics en aquests llocs. A més, se'ls havia promés en un primer moment una alimentació, però aquesta promesa no veié la llum, ja que majoritàriament solia consistir en un tros de pa i una llauna de sardines per a cada 4/5 persones; en moltes ocasions les famílies aconseguien dur provisions als seus familiars.¹¹

Dins del gran nombre de camps de concentració, caldria destacar el camp de concentració dels Ametllers, o el d'Albatera (Alacant), va emmagatzemar a 22.000 homes dins la seva curta existència, dels quals la majoria provenia d'ells provenien dels últims republicans que estigueren en el Port d'Alacant. Aquest camp es trobava en una zona insalubre, on malalties com el tifus acabaren amb la vida d'unes setanta persones; la manca d'aigua també resultà ser un problema. A València, molts dels que estaven a la Plaça de Bous foren duts a camps de concentració com el de Moncofa, envoltats per una triple barrera de fil ferro punxós. A Castelló, se'n té poca informació dels camps, però funcionarien de manera semblant a la resta del País.¹²

També hi hagué es contà amb la presència de batallons de treballadors. Aquests presoners pagaren les seves penes treballant com a esclaus, amb una cronologia que comença a la fi de 1937, i la cronologia pot tancar-se fins el

---

¹¹ TORRES FABRA, *Alambradas...*, op. cit. pp. 97-99.

¹² GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, op. cit. p. 57.

1970. La seva trajectòria estigué marcada per una explotació continua, essent mà d'obra barata i submissa, també d'algunes empreses adjudicatàries amb aquestes subcontractes a partir de la creació al 1938 del Patronato de Redención de Penas por el Trabajo. Es calculen una gran massa de presoners, treballant en camps de concentració, colònies i batallons de treball forçós.¹³ Al País Valencià, tingueren un paper fonamental els batallons de treballadors en la reconstrucció de les ciutats destruïdes, com fou el cas de Nules o Vila-real.¹⁴

Paral·lelament amb els camps de concentració funcionaren les presons, on fou necessari habilitar llocs per recloure tota la població; hi hagueren centres religiosos, casernes o magatzems que compliren aquestes funcions. Com a centres més destacats, podriem parlar a Castelló de la Provincial de Borriana i la comarcal de Vinarós, encara que també podem trobar com a la resta del País Valencià els dipòsits de presos o presons locals. A Alacant, hi ha la d'Elx, Monòver, Novelda i Oriola, i com a més important la Provincial o Reformatori d'Adults, on la secció de dones d'aquest últim va instal·lar-se a la caserna de Benalua; cal afegir el castell de Sant Ferran i el de Santa Bàrbara. A València, la Presó Cel·lular o Presó Model, l'antic monestir de Sant Miquel dels Reis, que serví com a penal; la Presó de Montolivet, la Presó Nova de Santa Clara que era per a dones i també la provincial de dones i Santa Maria del Puig; i inclòs les Torres de Quart serviren com a presó. Amb tot, cal afegir, que els dipòsits locals serien tancats cap al setembre o l'octubre de 1939, i els presos passaren a les presons comarcals, les quals a causa dels afusellaments reduïren el seu nombre de presos, i anaren desapareixent també els centres de retenció de presos polítics entre el 1941-1942. La primera etapa de la postguerra 1939-1943- foren els moments més durs de la repressió amb el major nombre de

---

¹³ CARNERO ARBAT, Teresa, *Història de l'Espanya Recent*, Mòdul 4t curs Grau Història, Curs 2012-2013, *op. cit.*

¹⁴ GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, *op. cit.* p. 57-58.

víctimes. Segons l'historiador Vicent Gabarda, "la presó serà l'eix de la repressió".¹⁵

Cal ressaltar les grans aglomeracions de persones dins les presons, que junt a les nefastes condicions higièniques, va propiciar moltes malalties i infeccions; ja que les cel·les podien arribar a estar compartides entre 12 i 15 persones, com fou el cas de la Model de València. Els polls o les puces, esdevingueren moltes vegades vertaderes epidèmies, i va comportar una sèrie de vexacions a l'hora de combatre'ls, en que els presos eren despullats al pati amb la roba i el sac vora seu, i els fumigaven amb sofre cremat, al igual que les cel·les produïent un ambient on es feia impossible respirar, i es produïren malalties pulmonars. L'aigua sempre mancà, inclòs la destinada al consum. També, la reeducació dels presos es feu mitjançant l'assistència a les misses perquè "la missa es un acto de servicio". L'Església, de la qual parlarem més en davant, fou un dels instruments repressius clau; però, tot depenia dels caràcters dels rectors i les monges. Es crearen amb l'augment dels presoners les Comisiones Provinciales de Clasificación de los Reclusos, per a conèixer la situació de cada pres.¹⁶

A aquells que arribaven de nou a casa, la vida al poble es presentava totalment diferent. Se solien concentrar en un local, on després es sotmetien a un procés de depuració, i eren posats a prova per un tribunal militar format per les noves autoritats, i on els veïns del mateix poble afiliats al nou règim compliren una labor importantíssima amb les seves acusacions. També molts que havien volgut fugir a l'exili o havien estat amagats, en tornar a casa cercaren avals entre aquests veïns afiliats al Movimiento Nacional, els quals els aconsellaren que es quedessin als seus domicilis fins a que s'hagueren de presentar davant el tribunal. Aquestes autoritats locals elegirien si el presoner havia d'ésser posat en llibertat o no. A València, el coronel Aymat, tingué un paper davant la direcció de la Columna d'Ordre i Policia d'Ocupació, tenia com a missió la depuració dels civils i a la distribució dels presoners pels diferents

---

¹⁵ GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, op. cit. pp. 66-67.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 67-71.

establiments penitenciaris. Aymat, junt al segon cap Andrés Aya, foren els cabdills de la divisió de la capital en 6 sectors, cadascun dels quals estava baix un comandament en cap, qui tenia la funció de detindre aquells que havien participat baix el domini roig, i on s'havia de denunciar, si es coneixia a algú dels delictes que haguera pogut cometre algun individu. A la província d'Alacant, el panorama fou semblant, i inclòs alguns jutges militars els propiciadors de les denúncies mitjançant la crida als ciutadans per a que ajudaren en la realització de denúncies. Apareixen aleshores, denúncies entre veïns, amics, coneguts, on la venjança per aquells que han sigut víctimes o aquells que han patit les conseqüències de la guerra. Per tant, l'odi i la por són estesos per la societat, creant una desconfiança i una incertesa que a partir d'ara formarien part de la vida dels valencians i els espanyols.¹⁷

El paper dels governadors civils fou destacat, ja que serví per exercir el control de l'Estat sobre la província essent l'articulació territorial del poder franquista; també hi havia l'Exèrcit i el Partit Únic. L'actuació dels governadors arribava a tots els àmbits de la província, i també a les localitats, tenint quatre camps d'actuació: control territorial província-localitat, manteniment de l'ordre públic, proveïment alimentari de la província i el restabliment econòmic.¹⁸

D'aquesta manera, la població quedà sotmesa a la repressió, patint tant maltractaments físics com morals, en ser empresonats, duts a camps de concentració, i també les actuacions de la Falange, altre dels pilars del règim, on en les distintes localitats i camps de concentració tingué un paper destacat augmentant el nombre de camises blaves en acabar la guerra, i duent a terme actuacions violentes i arbitràries, com les *checas*, i inclòs execucions mai sense judici previ. Aquestes actuacions arribaven a ser criticades pels mateixos militars, que inclòs comportaren enfrontaments entre la Falange i els militars; tal i com avança el règim els falangistes aniran perdent importància. Cal afegir,

---

¹⁷ *Ibidem* pp. 52-54.

¹⁸ GINÉS I SÁNCHEZ, Andreu, "Les actuacions dels governadors civils", en GINÉS I BLANCH, Andreu, *La instauració del franquisme al País Valencià*, Publicacions Universitat de València, València, 2010, pp. 242-244.

que en aquests primers anys del franquisme, proliferà l'aparició de cadàvers procedents dels dipòsits policials, de la Falange, resultava bastant usual; aquestes morts solien procedir d'algun apallissament o tortura durant els interrogatoris, i que com apunta essent tímidament inscrites en el registre civil.¹⁹

Les dones i els xiquets també mereixen atenció especial. Pel que fa als que estaven al Port d'Alacant, foren tancats en els cines d'Alacant. Les vexacions que patiren les dones foren semblants a les dels homes, però cal afegir les rapades de cabells i la presa d'oli de resina, a més de les contínues violacions, malgrat la tutela del auxili social que tenien a causa de la presència a la presó dels seus fills. D'aquests nens, molts no sucumbiren a les condicions bé per assassinat directe de les funcionaries, també els que no foren emparats per les seves famílies i altres que desaparegueren quedant baix la tutela de l'Estat. Mai es va tolerar la presència de preses polítiques a les presons, se les considerava prostitutes i desviades mentalment. Es pretenia en la reeducació d'aquestes imbuir-los el model dissenyat per l'Església, amb un model de fèmina dedicada a la maternitat i a la família, i a la llar. Les condicions tant nefastes procuraren moltes malalties. Els maltractaments també foren patents, per part de les funcionaries provinents de vídues o familiars de l'exèrcit de Franco.²⁰

Els Consells de Guerra, constituïts fonamentalment per militars, tramitaven de manera urgent els judicis militars o de caràcter sumari o sumaríssim, on els caps militars gaudien de total llibertat en la seva demarcació, resolent en un acte únic i breu; tenien un caràcter d'urgència. Aquests prengueren funció a partir del novembre de 1936 en que els franquistes prendrien Madrid, encara que l'entrada va donar dos anys més tard. Moltes vegades no es considera necessari ni escoltar a l'acusat, i a vegades podien tenir un caràcter massiu. Se celebraren en les delegacions que tenia l'Audiència de Guerra a València, Alacant i Castelló, i també els caps de comarca. Ací es presentaven familiars

---

¹⁹ GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, op. cit. pp. 55-56.

²⁰ TORRES FABRA, *Alambradas...*, op. cit. pp. 217-225.

dels assassinats, vídues i fills, de les víctimes. No es sap el nombre de Consells de Guerra ni el nombre de persones, però es pensa que les xifres serien importants, de la mateixa manera que ho serien les condemnes a mort. Els atestats i expedients elaborats per les diverses acusacions, i eren llegits pels fiscals per a emanar d'ací les penes a l'imputat. Les condemnes previstes i penades pel Código de Justicia Militar referides a "auxilio a la rebelión" eren de 6 anys i 1 dia a 12 anys; per rebel·lió militar de 12 anys i 1 dia a 20 anys; per adhesió a la rebel·lió de 20 anys a 30 anys o pena de mort, aquesta última la confirmava el cap de l'Estat, qui podia concedir la gràcia de l'indult o aprovar la sentència. Aquests consells de guerra sumaríssims foren completats per Tribunal de Responsabilidades Políticas.²¹ Al 1970 tindran importància aquests judicis sumaríssims pels que passaran militants de Comissions Obreres i membres d'ETA, com hem assenyalat anteriorment.²² Carlos Cardona Cots, veí de Pego, dirigent de les Joventuts d'Esquerra Republicana, fou jutjat per "auxilio a la rebelión" amb una pena de treball forçat a Pamplona per a reconstruir les vies fèrries.²³

Les depuracions laborals, actuaren també com un mitjà de consolidació de la victòria franquista dins de totes les institucions estatals, provincials, comarcals o locals. Amb aquestes es pretenia garantir i tenir una homogeneïtat politico-administrativa controlada ideològicament, mitjançant l'eliminació de tots els membres considerats perillosos o desafectes al règim. D'aquesta manera, Franco també pretenia afavorir a tothom que havia obtingut el mèrit en la guerra, orfes de la guerra, mutilats o ex-captius dels rojos. Es creia que tots aquells que no es presentaven a la depuració eren sospitosos, i per tant, eren expulsats del seu treball. Un dels sectors més afectats fou el sector docent, els quals havien sigut els transmissors més directes dels valors republicans. Pel que fa a la Universitat de València, Niceto Alcalá Zamora y Castillo, catedràtic de Dret Processal fou expulsat de la seva feina; d'altra banda, el Dr. Juan Peset no

---

²¹ GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, op. cit. pp. 61-66.

²² CARNERO ARBAT, Teresa, *Història de l'Espanya Recent*, Mòdul 4t Curs Grau Història, Curs 2012-2013.

²³ BAÑULS ESCRIVÀ, Mireia, Entrevista a Carlos Cardona Cots. Febrer 2013.

va patir la mateixa sort, ja que després d'estar a Albaterra i a la Model de València fou afusellat al paredó de Paterna.²⁴

A mode de conclusió, podem dir que la repressió franquista no fou menys al País Valencià que als altres territoris de la geografia peninsular, sense donar un tracte diferent als vençuts, ja que després de la caiguda dels fronts i la desfeta del Port d'Alacant, el resultat fou la repressió en massa d'aquell contrari al nou ordre. Aquesta repressió es feu valdre d'una legislació que com assenyala Josep Fontana "tindria una función política fundamental ligada a las necesidades de una guerra de clases de los menos contra los más: paralizar al enemigo por el terror y la represión severa, indiscriminada e irracional que no permitía albergar regla alguna que garantice a los contrarios o a los indiferentes y mover a los otros a una colaboración activa".²⁵ És a dir, per a la pervivència del règim, seria necessari la desfeta i l'eliminació de tot allò contrari al nou Estat que ara naixia, havia de destruir-se la legitimitat republicana i qualsevol reducte que quedara, però també tota aquella persona contraria, i per a aquesta tasca tindrien un paper fonamental l'Exèrcit, l'Església com a base legitimadora amb el nacionalcatolicisme i també la Falange.

Dels morts, sols es poden fer càlculs d'aquells que consten als llibres de defuncions dels registres civils, ja que molts foren morts sense judici previ o per una purga extralegal o directament a la presó en alguna *saca*.²⁶ A més, la repressió en el seu ampli ventall abarca grans extensions, perquè com hem vist les dones, xiquets i els empresonats patiren aquestes penúries també de diverses maneres. Tanmateix, l'amenaça i la coacció actuaren com a propagador de la por i la desconfiança dins de la població creant una situació insostenible socialment.

---

²⁴ GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, op. cit. pp. 82-84.

²⁵ FONTANA, Josep, "Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del franquismo", en FONTANA Josep, *España bajo el franquismo*, Crítica, Barcelona, p. 16; extret de TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas...*, p. 32.

²⁶ GABARDA CEBELLÁN, *Els afusellaments...*, op. cit. p. 238.

Per tant, per raó de conèixer la nostra història, malgrat que puga semblar estrany, vergonyós o inclòs pugui crear temor, hem de rescatar aquelles veus que quedaren silenciades per tant de temps per a conèixer que és el que passà durant aquests anys marcats per un règim violent com fou el franquisme, ja no com una revenja, sinó per respecte a aquestes víctimes.

BIBLIOGRAFIA

CARNERO ARBAT, Teresa, *Història de l'Espanya Recent*. Mòdul 4t Curs Grau Història, Curs 2012-2013.

FONTANA, Josep, (ed.), *España bajo el franquismo*, Crítica, Barcelona, 1986.

GABARDA CEBELLÁN, Vicent, *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, PUV, València, 2007.

GINÉS I SÁNCHEZ, Andreu, *La instauració del franquisme al País Valencià*, PUV, València, 2010.

GUZMÁN, Eduardo, *La muerte de la esperanza*, Vosa, Madrid, 2006.

PAGÉS I BLANCH, Pelai, *Franquisme i repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*, PUV, València, 2004.

REIG, Ramir, *Feixistes, rojos i capellans*, PUV, València, 2004.

TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes de aire. El universo penitenciario franquista en la postguerra del País Valenciano*, Ulleye, Xàtiva, 2013.